

Pillér Márton István

A MÓDOSULT TUDATÁLLAPOTOK FILOZÓFIAI RELEVANCIÁJA

1. Bevezetés

A módosult tudatállapotok vizsgálata nem új keletű a filozófiában, például már Plátón is megkülönböztet négy mániáfajtát a *Phaidroszban* (prófétai, poétikus, iniciális, erotikus). Ezeket a "mániákat" korunk tudományos diskurzusa felől közelítve azonosíthatjuk különböző módosult tudatállapotokkal. Azonban a tudatállapotok deskriptív jellegű, tudományos igényű kutatásai csak a XVIII-XIX. században indultak. A XIX. század végén a többszörös tudatról (melyre ma leginkább a disszociatív személyiségzavar definíciót alkalmazhatnánk), disszociációról, hipnózisról születő tanulmányok egyben a klinikai pszichológia kezdetét is jelzik.¹ A XX. század elején Husserl megalkotja a fenomenológiát és ezzel elindítja a fenomenológiai mozgalmat, a filozófiában így egy új módszer jelenik meg, melynek fókuszában a tudat és a tudat élményeinek a vizsgálata áll.² A század második felében ('60-'70-es évekre) az elmefilozófia népszerű és elismert diszciplínává válik a filozófián belül.

Napjainkban a tudat problémája és a módosult tudatállapotok átvilágítása interdiszciplináris kutatások középpontjában helyezkedik el, a pszichológiától az orvostudományig foglalkoznak a kérdéssel, különös tekintettel az idegtudományra.³ A módosult tudatállapotok problémájának körüljárását érdemes munkadefiníciókkal, fogalmi tisztázásokkal kezdeni. Egyelőre a tudatállapotokról általánosságban annyit érdemes megjegyezni, hogy az éber (normál, "standard") tudatállapot is folyamatosan változik, valamint amit kijelenthetünk egy tudatállapotról, az nem feltétlenül érvényes egy másik állapotra. A módosult tudatállapotok – mint ahogy az éber tudatállapot sem – nem statikus, homogén állapotok, hanem folyton változnak⁴ Nagyon fontos továbbá azt is szem előtt tartani, hogy a normál tudatállapotot a vizsgálat szempontjából nem lehet kitüntetett állapotként kezelni, azonban ettől függetlenül a módosult tudatállapotokat kellő óvatossággal kell megközelíteni (nyilvánvalóan nem az álom, mint módosult tudatállapot rejt magában veszélyeket, hanem például a drog indukált állapotok). Ha a tudatállapotok vizsgálatát egy hie-

141

¹ *Altering Consciousness, Multidisciplinary Perspectives, Volume 1: History, Culture, and the Humanities*, Szerkesztők: Etzel Cardena és Michael Winkelman, 2011. ABC-CLIO, 2-12. oldal; a továbbiakban: ACMP

² *Filozófia*, Főszerkesztő: Boros Gábor, 2007, Akadémiai Kiadó, 998. oldal

³ Bickle, John, Mandik, Peter and Landreth, Anthony, "The Philosophy of Neuroscience", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.)

⁴ ACMP 1. old.

rarchikus kettéválasztással (normál tudatállapot, mint fölérendelt és módosult tudatállapotok, mint alárendelt állapotok) próbáljuk megközelíteni, problémákba ütközünk. Ahogy William James fogalmazott: „A normál éber tudatunk – racionális tudat, ahogy hívjuk – csak egy speciális tudatállapot típus...”⁵ Az éber tudat elsőbbőségét a fenomenológus Merleau-Ponty is relativizálja, számára az álom és ébrenlét olyan kapcsolatban vannak, melynek közös alapja az élő test. Az észlelő-én és az észlelt közötti kapcsolat az elsődleges.⁶ Ha munkadefiníciót akarunk adni a módosult tudatállapotokra, akkor talán a legkézenfekvőbbek a következők lennének: Arnold Ludwig szerint módosult tudatállapot lehet „bármilyen olyan mentális állapot, amelyet különféle fiziológiai, pszichológiai vagy farmakológiai műveletekkel vagy ágenssel lehet előidézni, és amelyet az individuum maga is módosult tudatállapotként ismer fel szubjektív szempontból” Másképpen szólva a módosult tudatállapot a pszichológiai funkcionálás szubjektív megtapasztalásának (elegendő) deviációja az általánosnak tekintett normáktól.⁷ Charles Tart szintén a mentális működéssel kapcsolatban fogalmazott meg egy definíciót, mely alapján a módosult tudatállapotok „a mentális működés átfogó mintájának a normál tudatosságtól történő kvalitatív és kvantitatív elmozdulása”.⁸ Tart különbséget tesz még a tudat tartalmi (*content*) és a tudat állapotai (*state*) között is. Előljáróban még érdemes megjegyezni a módosult tudatállapotokról, hogy az előidézésszempontjából megkülönböztethető természetesen és mesterségesen indukált módosult tudatállapot is, továbbá az ezekhez az állapotokhoz vezető procedura nem azonos magukkal az állapotokkal. A vizsgálódásokat nehezítik még az egyéni eltérések és a kommunikálhatóság kérdései is.⁹

2. A tudat problémája

A módosult tudatállapotok átfogó vizsgálata előtt érdemes szembenézni a tudat problémájával. Az idegtudományban elért eredmények igazán gyümölcsöző párbeszédet indítottak el a filozófián belül, melyek központjában a tudat és annak természete áll, valamint a viszonya a fizikai mechanizmusokhoz. A tudattal kapcsolatos átfogó elméletek közé tartoznak a test-lélek (test-elme) dualizmus különböző formái, a mentális reprezentáció elmélete, az elme-agy identitás teória, valamint az analitikus elmefilozófia és a fenomenológia közötti párbeszéd mentén kialakult kortárs elméletek. Témánk szempontjából úgy vélem elegendő röviden áttekinteni a mentális reprezentáció elméletét, az elme-agy azonosságelméleteket és Chalmers felvetéseit a tudat kemény és puha problémái kapcsán. A mentális reprezentáció fogalma a kognitív tudományok elméleti konstrukciója, azonban az

⁵ ACMP 2. old.

⁶ The Sleeping Subject, James Morley, 1999. Sage Publications, 90. oldal

⁷ ACMP 2. old.

⁸ ACMP XIII. old.

⁹ ACMP 7. old.

alapgondolat egészen Arisztotelészig nyúlik vissza. Hétköznapi értelemben vett mentális állapotok (gondolatok, hitek, percepciók, stb.) alkotják a kiindulópontját. A mentális állapotok intencionalitással rendelkeznek, vizsgálatuk során figyelembe kell venni az olyan tulajdonságokat, mint konzisztencia, igazság, alkalmasság és pontosság. A mentális reprezentációs elmélet az ilyen intencionális mentális állapotokat mentális reprezentációkhoz való viszonyában definiálja.¹⁰ Az előbbi intencionalitását az utóbbi szemantikus tulajdonságaival kifejezve magyarázza. Brentano híres megfogalmazása szerint a mentális állapotok intencionális inegzisztenciával, azaz reprezentációs tartalommal rendelkeznek. Russel pedig a nyelv szféráján belül tárgyalja az intencionalitás és reprezentáció viszonyát. Az intencionális állapotokat ezért propozicionális attitűdként is meghatározhatjuk, az „attitűd” egyfajta beállítódás, amely a reprezentált tartalomra irányul (pl. Kétkedik benne, hogy van Isten). Vitatott kérdés az elmefilozófiában, hogy a hitekhez, vélekedésekhez hasonlóan az érzeteknek is van-e intenciójuk, és ez az a pont, ahol a kvalitatív tartalmak és a fenomenális tudatosság kérdése majd újra relevánssá válik.¹¹

A mentális folyamatok (gondolkodás, érvelés, stb.) intencionális mentális állapotok sorozata. A kortárs elmefilozófusok általában feltételezték (vagy legalábbis remélték), hogy az elme naturalizálható. Ezt a nézetet osztják a kognitív tudományok, melyek megpróbálják a mentális állapotokat és folyamatokat az agy és a központi idegrendszer tulajdonságaira visszavezetni. A legújabb viták a propozicionális attitűdöknek és a fenomenális tulajdonságoknak a tudat tartalmihoz és a perceptuális tapasztaláshoz való viszonyát vizsgálják.¹² Az elme-agy identitás teória az elme állapotait és folyamatait próbálja megfeleltetni az agy állapotainak és folyamatainak, azonban szigorúan véve nem szükségszerű az egész elmét megfeleltetni az agynak. A tapasztalatokról oly módon ad számot, hogy azok pusztán agyi folyamatok és nem csupán ezen folyamatok korrelátumai. Ez a nézőpont materialista (fizikalista) álláspont.¹³ Chalmers elméletének kiindulópontja, hogy megkülönbözteti a tudat kemény és puha problémáit. A tudat sokértelmű fogalom, a különböző jelenségek közül némelyeket könnyebb magyarázni, közvetlenül alávethető a kognitív tudományok bevett módszereinek, ezek az úgynevezett puha problémák. Chalmers ilyen problémának gondolja el az ébrenlét és álom különbségének vizsgálatát is. A kemény problémák ezzel szemben ellenállnak az efféle módszereknek, új, nem-reduktív magyarázat kidolgozása szükséges, mely megadhatja a tudat naturalista elméletét. A gondolkodás és észlelés rendelkezik valamilyen szub-

¹⁰ [Tudatosság és intencionalitás, Huoranszky Ferenc, Világosság, 2008. 11-12.](#) letöltés ideje: 2017. 06. 10.

¹¹ An Introduction to the Philosophy of Mind, Maslin, Keith. T. 2005. Cambridge: Polity Press, 16-19. oldal

¹² Pitt, David, "Mental Representation", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2013 Edition), Edward N. Zalta (ed.)

¹³ Smart, J. J. C., "The Mind/Brain Identity Theory", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.)

jektív oldallal, Nagel álláspontja szerint „a tudatos szervezetben megvan a valamilyennek lenni mozzanata.” A szubjektív oldal maga a tapasztalat, mely a „tudat igazi kemény problémája”.¹⁴

3. Módosult tudatállapotok és filozófia

A fenti rövid fejtegetésekből látható, hogy a tudat filozófiai problémája általános dimenziókban mozog. A tudat fogalma széles és sokrétű, mely szerzőről szerzőre eltérő jelentésárnyalatokat vehet fel. Az a tény is könnyen szembetűnik, hogy a módosult tudatállapotok nem feltétlenül esnek megfelelő súllyal a latba az elméletek megkonstruálása során.

A fenti állítást egy példán keresztül illusztrálom, melyben Block elméletét alapul véve a fenomenális és hozzáférési tudat közti distinkcióról bemutatom, hogy a tudatállapotok elkülönítése, adekvát vizsgálata milyen mértékben szorul a filozófiai látómező perifériájára. Mindenek előtt lényegesnek tartok egy fogalmi tisztázást: a tudatállapot fogalma nem azonos a mentális reprezentációs elméletekben alkalmazott mentális állapot fogalmával. Block rámutat arra a tényre, hogy a tudattal kapcsolatos vizsgálódások során már eleve fogalmi zavarokkal kell szembenéznünk, mivel a tudat koncepciója (már ha egyáltalán kijelenthetjük, hogy van ilyen) egy korcs koncepció, ugyanis több eltérő nézőpont keveredik, így mondhatni hibrid teóriák állnak elő.¹⁵ McGinn egyenesen azt állítja, hogy a tudattal kapcsolatos képmény (nehéz) probléma megoldhatatlan, ugyanis az ember egyszerűen nem elég intelligens ahhoz, hogy belássa, miért keletkeznek érzések az agyban, ha ezeknek nem tulajdoníthatunk funkciót. Block tudattal kapcsolatos vizsgálódásai a fenomenális és hozzáférési tudat közti különbségtételből indulnak ki. A fenomenális tudat a milyenség (*kvalitatív*) dimenziójában mozog, ami a tudat olyan aspektusa, amely leginkább egy szubjektív érzetként/ézésként ragadható meg.¹⁶ A fenomenális tudat valamilyen szinten azonosítható a tapasztalattal, azonban azt nem jelenthetjük ki róla, hogy az maga a tapasztalat, ugyanis ennél bővebb (és valamelyest homályosabb) fogalomról van szó, hiszen Block ide sorolja a vágyakat, érzelmeket, sőt a gondolatok egy részét is.¹⁷ Ezzel szemben Chalmers a Nagel által kitaposott ösvényen haladva egyértelműen kijelenti: „... a tudatos szervezetben megvan a *valami-*

¹⁴ Vulgo, ötödik évfolyam, 2. szám, 14-35. oldal, David J. Chalmers – Szemközt a tudat problémájával

¹⁵ On a confusion about a function of consciousness, Ned Block, 1995. Behavioral and Brain Sciences, 227. oldal

¹⁶ [Az érzés-működés viszony, Hernád István, Magyar Tudomány 2001/10.](#) letöltés ideje: 2017. 06. 10.

¹⁷ On a confusion about a function of consciousness, Ned Block, 1995. Behavioral and Brain Sciences, 230. oldal

lyennek lenni mozzanata. Ez a szubjektív oldal a tapasztalat.”¹⁸ Így kvázi a tudatot megfelelteti (redukálja?) a tapasztalatnak. Block gondolatmenetét folytatva egy állapotot akkor nevezhetünk fenomenálisan tudatosnak, ha az az állapot rendelkezik tapasztalati tulajdonságokkal. A fenomenális tudatnak nem tulajdoníthatunk kognitív, intencionális vagy funkcionális attribútumokat. Ha a tudatot nem fenomenális aspektusból akarjuk megközelíteni, akkor eljutunk a hozzáférési tudat koncepciójához. A hozzáférési tudat a gondolkodásban, a cselekvés ”racionális” irányításában és a beszéd megkonstruálásában játszik szerepet, egyfajta rendszerező, végrehajtó funkciót tulajdoníthatunk neki. Könnyen világossá válik a tudattal kapcsolatos konfúzió abban a tényben, hogy a fenomenális és hozzáférési tudatot a kortárs irodalom sok esetben egyként kezeli, összemosza, esetenként összekeveri. A tudat ezen két aspektusa között markáns különbségek mutatkoznak. A fenomenális tudat tartalmát tekintve fenomenális, míg a hozzáférési tudat tartalma reprezentációs, ez elengedhetetlen a fentebb leírt funkcióhoz, ugyanis az ésszerű gondolkodás (”reasoning”) nem lehetséges reprezentációs tartalom nélkül. A hozzáférési tudat állapotai szükségszerűen tranzitívek, míg ugyanez nem mondható el a fenomenális tudat állapotairól. Mivel a hozzáférési tudat funkcionális fogalom, így az ezzel együtt járó tartalom rendszer-szerű. A fenomenális tartalmat elképzelhetjük úgy, mint egy érzékszervi adat szubjektív oldalát, vagyis azt a képzetet/érzést, amit például egy cseresznyefa látványa okoz. Talán még szemléletesebben érzékeltetik ezt Radnóti Miklós sorai, mikor így ír: „s tudom, hogy mit jelenthet egy nyári alkonyon a házfalokról csorgó, vöröslő fájdalom.”¹⁹ Ahogy az a vers címéből is kitűnik (*Nem tudhatom...*) Radnóti olyan szubjektív élményeket fogalmaz meg, melyek számára adottak, mások számára azonban korántsem evidencia a fennállásuk. Az idézett rész a házak faláról visszaverődő lemenő Nap sugarainak látványát ragadja meg, amely egyértelműen egy fenomenális tartalom. A fenomenális és hozzáférési tudat az esetek nagy többségében együtt jár, azonban olyan helyzetek is elképzelhetők, ahol vagy az egyik, vagy a másik hiányzik.²⁰ Csak hogy egy példát említsek: ha van hozzáférési tudat, azonban nem társul hozzá fenomenális aspektus, akkor egy úgynevezett filozófiai zombi áll elő. Ezt úgy lehet elképzelni, mint egy olyan robotot, mely képes olyan számításokat végezni, melyekkel szimulálja az emberi gondolkodást, azonban ehhez nem társul semmilyen szubjektív érzet.²¹

Block gondolatmenetéből láthatjuk, hogy bár rendszeresen használja az ”állapot” (*state*) kifejezést a tudatra vonatkoztatva, ez alatt mégsem a számunkra releváns tudatállapotokat érti, hanem a tudat két aspektusára vonatkoztatható állapotot-

¹⁸ Vulgo, ötödik évfolyam, 2. szám, 14-35. oldal, David J. Chalmers – Szemközt a tudat problémájával (15. old. lap alja)

¹⁹ Radnóti Miklós – *Nem tudhatom...* letöltés ideje: 2017. 06. 11.

²⁰ On a confusion about a function of consciousness, Ned Block, 1995. Behavioral and Brain Sciences, 230-234. oldal

²¹ The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory, David J. Chalmers, 1996. Oxford University Press, 95-100. oldal

kat. Kiindulópontja egyfajta ideális, *standard* tudatállapot. Bár példáiban előkerülnek patológiás állapotok (*blindsight*) leírásai, mégsem explicit a standard és a módosult tudatállapot elkülönítése. A kifejtettség hiányát könnyebben beláthatjuk, ha megpróbáljuk közelíteni egymáshoz a Block-féle tudat-modellt és a Bevezetésben vázolt munkadefiníciókat. A Ludwig féle definíció középpontjában a szubjektív belátás áll, azaz az individuum maga is felismeri a tudatmódosulás tényét. Ebből világosan kitűnik, hogy a tudat két aspektusa közül a fenomenális tudat egyértelműen megváltozik, amint bekövetkezik egy ilyen módosult állapot. Azonban mi történik ebben az esetben a hozzáférési tudattal? Nyilvánvaló, hogy a reprezentációs sémák, az információ-feldolgozó minták (*pattern*) is változásokon fognak átesni. A két aspektus egymáshoz való viszonya sem marad érintetlen, talán az ilyen módosult állapotok behatóbb vizsgálatával lehetne találni olyan példákat, amiket Block is keres (fenomenális tudat hozzáférési tudat nélkül és *vice versa*), de nem az empiria módszereivel, hanem megmaradva pusztán a gondolati-gondolatkísérleti síknál. Azonban az már korántsem biztos, hogy a hozzáférési tudat megváltozása is együtt jár a szubjektív észleléssel. A Tart által megfogalmazott leírás fokális pontja a kvalitatív és kvantitatív elmozdulások a mentális működés átfogó mintájában. Az itt szereplő mentális működés kifejezés természetesen könnyebben hozható fedésbe a Block által posztulált két tudati aspektussal, mivel mind a fenomenális, mind a hozzáférési tudat mentális természetű. A Tart féle definíció oly mértékben laza a tudat fogalma szempontjából, hogy a Block féle modellt képes magába fogadni. A pszichológia szemszögéből tekintett "mentális működés átfogó mintája" az elmefilozófia prizmáján áteresztve könnyedén felosztható a Block által leírt két tudati aspektusra. Azonban a kvalitatív és kvantitatív elmozdulások mértékéről legyen szó akár a fenomenális, vagy akár a hozzáférési tudatról, már korántsem tudunk egykönnyen számot adni.

Napjainkban a módosult tudatállapotok kutatása a tudattal kapcsolatban felmerülő filozófiai problémák miatt leginkább az empirikus természettudományok módszereire szorítkozik. Ezek a módszerek a tematikus redukció, mely bizonyos szempontok figyelmen kívül hagyását jelenti (ilyen szempontok például a filozófiai szempontok is), valamint a módszertani izoláció, azaz a vizsgált tárgyat az adott tudomány a saját módszerei keretein belül vizsgálja. Amennyiben valóban elkülöníthetők a tudat kemény és puha problémái, ahogyan azt Chalmers állítja, akkor a módosult tudatállapotok kérdésköre mindenképp a puha problémák közé tartozik. Chalmers felfogását követve a tudat kemény problémája nem lehet a (mentális) funkciók végrehajtásának problémája, ezzel erősítve azt az álláspontot, hogy a módosult tudatállapotok a puha problémák közül valók, mivel egyesek a funkcionális eltérés mentén próbálják definiálni ezeket az állapotokat, mint például a bevezetőben említett Arnold Ludwig is.²² Amennyiben deviációként ragadjuk meg a módosult tudatállapotokat, akkor a deviációk mértékéről szükséges számot adni. Az eltérés lehet pozitív (felfokozott) vagy negatív (csökkent) irányú az aktiváció, a

²² ACMP 2-3. old.

tudatosság, az öntudat, valamint a szenzoros dinamika szempontjából. Ezzel azonban máris pregnáns fogalmi problémák lépnek fel. Milyen alapon lehet definiálni azt a standard (*ordinary, baselinestate*) tudatállapotot, amelyhez képest fellépnek ezek a deviációk? Mondhatnánk Tart nyomán, hogy a normál éber állapot, a tudat egy diszkrét állapota, mely „pszichológiai struktúrák egyedi, dinamikus mintázatait vagy konfigurációit, pszichológiai alrendszerek aktív rendszere, mely bár mutathat néhány eltérést, összességében mégis ugyanaz marad.”²³ Jelenleg nincs meggyőző módszer, mellyel képesek lennénk sziklaszilárd alapot képezni egy standard tudatállapot definíciójához, aminek segítségével megfelelő biztonsággal tudnánk elkülöníteni a módosult tudatállapotokat a normálistól. A természettudomány és a pszichológia eszköztárából természetesen rendelkezésünkre állnak nagyszerű eszközök a különbségtételhez. Az agyi képalkotó eljárásokkal valós időben vagyunk képesek bepillantani az emberi agyba. Az EEG az agyi elektromos tevékenység leképezésére, rögzítésére szolgáló *funkcionális* vizsgálat, meglehetősen bonyolult biokémiai, biofizikai folyamatokon alapul és képes jelezni a központi idegrendszer működészavarait. Az fMRI alapelve a mágneses rezonancia. Az fMRI az agy *strukturális* elváltozásait mutatja ki. A két diagnosztikai módszer eredményeit számítógépes algoritmusok segítségével fedésbe lehet hozni, mely ezáltal felfedi és lokalizálja az agyi aktivitást.²⁴ Az elme-agy identitás teóriának éppen ezek az eljárások képezik az empirikus alapját (hiszen ezeken keresztül nyerhetünk bepillantást az agyi folyamatokba és állapotokba, melyeket az elme folyamataival és állapotaival azonosítanak). Azonban annak ellenére, hogy az fMRI technológia nagyjából 25 éves múltra tekint vissza, egy újonnan közölt tanulmány riasztó képet fest a jelenlegi agyi képalkotó eljárások megbízhatóságáról. Bár az fMRI az egyik legnépszerűbb és leggyakrabban használt technikai eszköz a kortárs agykutatásban (eddig körülbelül 40000 tanulmányt közöltek ilyen eljárások eredményeire támaszkodva), azok a statisztikai módszerek, melyeket a leggyakoribb szoftvercsomagok alkalmaznak az eredmények elemzéséhez/kiértékeléséhez, nem lettek hitelesítve valódi adatok felhasználásával. Ezek a szoftverek parametrikus statisztikai módszereken alapulnak, melyek már eleve előfeltevések sorozatát implikálják. A tanulmány készítői úgynevezett nyugalmi helyzetű képalkotással dolgoztak és az ebből nyert adatokat non-parametrikus permutációs teszttel értékelték ki. A korábbiakban az fMRI eljárás során keletkező adatok 5%-át feltételezték nominálisan hamis pozitívnak, azonban a tanulmány készítői arra a következtetésre jutottak a szoftverek felülvizsgálata során, hogy ez az érték a korábbi 5% helyett akár a 70%-ot is elérheti. Látható, hogy ez az eredmény a képalkotó eljárás megbízhatóságát alapjaiban

²³ ACMP 3. old.

²⁴ Fejezetek a neurológiából, Dr. Csiba László (szerk.), 2015. Debreceni Egyetemi Kiadó, 30-31. oldal, 51. old.

ingatja meg, így az erre épülő tudományos eredmények is felülvizsgálatra szorulnak.²⁵

A pszichológia a viselkedés konzekvens tanulmányozásával tud valamilyen fogódzól szolgálni. A standard tudatállapot empirikus alapokon nyugvó definícióját ily módon meg lehet adni, elegendő pusztán megfelelő méretű mintát venni és azt statisztikailag kiértékelni. Ez alapján kijelenthető, hogy *standard tudatállapot az, amely mindazokra az emberekre jellemző, akik a normális eloszlás bizonyos tartományán belül tartózkodnak*. Az orvosi diagnosztikai eszközök képesek kimutatni azokat a strukturális elváltozásokat is, melyek permanens módosult tudatállapotokat eredményeznek, ezek nyilván patológiás állapotok. Itt azonban az is kérdésessé válik, hogyha egy módosult tudatállapot állandósul, akkor milyen alapon nevezhetjük azt módosult tudatállapotnak az alany szempontjából? Hiszen a módosult tudatállapotok egyik munkadefiníciója is kiemeli, hogy az állapotváltozást a szubjektum is felismeri. Ezek szerint különbséget lehetne tenni a szubjektum által észlelhető módosult tudatállapotok és olyan módosult tudatállapotok között, melyek bizonyos társadalmi, szociokulturális normáktól való eltérésben mutatkoznak meg (viselkedési devianciák, az agy strukturális, biokémiai elváltozásai)? Vajon érdemes ilyen irányba folytatni a kutatást? Hiszen ami egy kultúra számára norma, az más kultúra számára akár visszataszító tabu is lehet. Továbbá vannak olyan anomáliák, amelyek egyesek számára a standard állapot alapját képezik, mások számára viszont csak módosult tudatállapotokban jelentkeznek, ha egyáltalán jelentkeznek (ilyen például a szinesztézia jelensége is).²⁶ Látható, hogy a tudatállapotok mennyire nem képeznek homogén egységet és a tudatállapotok változásai még az empirikus tudományok berkein belül is nagyon nehezen vizsgálható jelenségek. Úgy gondolom érdemes megmaradni a módosult tudatállapotok olyan szűkebb értelemben vett vizsgálatánál, mely pusztán az ideiglenes állapotokra korlátozódik, ám a fenti kérdések is jelzik a probléma összetettségét.

Mégis milyen filozófiai relevanciával bírhatnak a módosult tudatállapotok? A tudat kutatása a mai napig a „normál tudat reflektorfénye” alatt folyik, de az elme mélyebb megértéséhez a kulcs úgy tűnik a módosult tudatállapotokban rejlik, vagy legalábbis nem ragadható meg teljességében a tudat problémája ezeknek az állapotoknak a figyelembevétel nélkül. Napjaink kísérleti tudatkutatása sem visz közelebb minket a célhoz, ugyanis még mindig pusztán munkahipotézisekre támaszkodik, ezért elmondhatjuk, hogy a kutatásra a pre-paradigmatikus állapot jellemző.²⁷ Még az 1970-es években is úgy gondolták, hogy „a normális tudatállapot az egyet-

²⁵ <http://www.pnas.org/content/113/28/7900.full> (letöltés ideje: 2017. 06. 10.) és <http://www.sciencealert.com/a-bug-in-fmri-software-could-invalidate-decades-of-brain-research-scientists-discover> (letöltés ideje: 2017. 06. 10.)

²⁶ ACMP 3. old.

²⁷ Integratív tudatállapotok fenomenológiája – az észlelés és fantázia határmezsgyéjén, Horváth Lajos és Szabó Attila, 2012. Magyar Filozófiai Szemle 56 (3), 125-150. oldal

len józan, racionális állapot, az összes módosult tudatállapot patológiás...”²⁸ Tart szorgalmazta, hogy dolgozzanak ki olyan állapot-specifikus tudományokat, melyek a különböző módosult tudatállapotokat egyesével, külön-külön (akár eltérő módszerekkel is) vizsgálhatják.²⁹ Ennek mentén érdemesnek tűnne kidolgozni a filozófián belül is olyan elméleteket, melyek nem csak elismerik a módosult tudatállapotok relevanciáját, hanem számolnak is vele oly módon, hogy azt a tudatról alkotott kép szerves részévé teszik.

²⁸ ACMP XVII. old.

²⁹ ACMP XVII. old.